

Korte metten

De Zaanse liquidaties (1940-1945)

Korte metten

De Zaanse liquidaties (1940-1945)

Erik Schaap

Uitgave: 2014, Brave New Books
Auteur: Erik Schaap, Zaandam
info@schaapschrijft.nl

Eerste druk: maart 2014
Tweede, aangevulde druk: maart 2014
Derde, aangevulde druk: april 2014
Vierde, aangevulde druk: mei 2014
Vijfde, aangevulde druk: januari 2015
Zesde, aangevulde druk: maart 2015
Zevende, aangevulde druk: januari 2016
Achtste, aangevulde druk: april 2017

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande toestemming van de auteur. No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without permission from the author.

Getracht is de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht contact op te nemen met de auteur.

Omslag: Zaanse verzetsstrijders, 1945 (Collectie Gemeentearchief Zaanstad)
Foto auteur: Anjo Kan

Inhoud

Wildwest in de Zaanstreek	5
De fictieve liquidaties	18
Johannes Bernardus van Ligten (1941)	19
Twee naamloze 'Gestapo-agenten' (1941)	22
De mislukkingen	24
Anton Gerrit Jongsma (27 september 1943)	25
Willem Korf (27 september 1943)	28
Jan Bloemsma (oktober 1943)	30
Tonny Jansen (najaar 1943)	32
Klaas Kuijper (22 mei 1944)	35
Luwe Muusse (begin september 1944)	37
Franz Friedrich Janosik (2 november 1944)	38
Heintje Geugjes-van Elven (maart 1945)	40
Paulina Dorothea de Ruiter (19 en 22 maart 1945)	42
De raadsels	45
Hendricus Carolus Antonius Maria van den Bergh (19 november 1943)	46
NN (1943/1944)	50
Jan Verkerk (12 mei 1944)	51
NN (6 september 1944)	53
Mijndert/Wilmsen (26 januari 1945)	54
Jan Stompé (27 februari 1945)	55
D. Brinkman (1/2 maart 1945)	56
Meine Vermanen (1945?)	57
De geslaagde eliminaties	58
NN (januari 1944)	59
Willem Ritman (6 april 1944)	60
Johanna Francisca de Munck-Siffels (23 mei 1944)	63
Willem Marinus Ragut (21 juni 1944)	72
NN (30 juli 1944)	78
Adrianus Jacobus Andries van den Berg en Dirk Gerrit Hagoort (19 september 1944)	82
Simon Bloem (23 september 1944)	86
Jan Willem Bouwens (7 oktober 1944)	88

Gerben de Graaf (8 oktober 1944)	96
Theodorus Klut (19 oktober 1944)	98
Antoon Petra (28 oktober 1944)	100
Jacob van der B. (28 november 1944)	103
Jacobus Wilhelmus Uitendaal (25 december 1944)	107
Cornelis Nicolaas Haleber (11 januari 1945)	110
Cornelis Frederik Kater (31 januari 1945)	111
Franciscus Diedericus Willemse (5 februari 1945)	114
Alle Pieter Karmelk (15 februari 1945)	121
Klaas Bastiaan Meegdes (17 februari 1945)	123
Durk van Rijn (19 februari 1945)	124
Jan Boekelaar (23 februari 1945)	126
Willem Nicolaas Ehlhardt (1 maart 1945)	128
Pieter Jacob Zwart (5 april 1945)	131
Karel Tromp (3 mei 1945)	137

Verklarende woordenlijst	140
---------------------------------	------------

Bronnen	142
----------------	------------

Rebel, mijn hart, gekerkerd en geknecht,
die aan de tralies van den al-dag rukt;
weest om uw lot geenszins bedrukt,
al zijn de kluisters hard, de muren hecht.
Want in den aanvang werd het u voorzegd,
dat het aan enkelen steeds is gelukt
het juk te breken, dat hun schouders drukt,
laat dus niet af, maar vecht en vecht en vecht.

Jan Campert

Giftige adder, eerbekladder,
Schoot jij je eigen menschen neer?
Wij gaan je vangen, jij gaat hangen
Je gaat er aan. 't Is leer om leer!

Anoniem

Wildwest in de Zaanstreek

Naarmate de Tweede Wereldoorlog vorderde en de krijgskansen van de Duitsers afnamen, steeg het aantal Nederlandse verzetsdeelnemers. De paar honderd resterende partizanen uit de begintijd kregen vanaf de zomer van 1942 steeds meer medestanders. Tussen *D-Day* (6 juni 1944) en Dolle Dinsdag (drie maanden later) zouden de ondergrondse tegenkrachten nog verder groeien. Loe de Jong schatte hun toenmalige aantal op ongeveer 25.000 mannen en vrouwen. Tijdens de Hongerwinter kwamen daar nog enkele tienduizenden bij.

Een klein deel van deze verzetsstrijders hield zich, naast andere ondermijnende werkzaamheden, bezig met het liquideren van 'foute' Duitsers, collaborerende Nederlanders, dieven en zwarthandelaren. Een enkele keer werd er iemand gedood die niet werkte voor de vijand, maar desondanks een risico was voor de omgeving. Zo bestaan er getuigenissen over joodse onderduikers die uit de weg zijn geruimd omdat ze doordraaiden of te veel praatten en zodoende een gevaar vormden voor zichzelf en hun hulpverleners. Af en toe vonden er, al dan niet impulsieve, rancuneuze afrekeningen plaats of werd iemand op andere dubieuze gronden het leven ontnomen. Meerdere malen was het onduidelijk waar de strijd voor het vaderland ophield en ordinaire moord of doodslag de inzet werd. Al deze geweldsvormen kwamen ook voor in de Zaanstreek en worden in dit boek belicht.

De gevolgen van dit geweld pakten soms goed uit en waren soms desastreus. Wat dat laatste betreft: waar bijvoorbeeld de hulp aan onderduikers meestal een positief resultaat opleverde – iedereen die zo gered kon worden was pure winst –, leidde het doden van vijanden regelmatig tot uiterst wrede represailles. Tot 1943 waren de nazi's nog enigszins terughoudend in het vermoorden van (vermeende) tegenstanders, maar daarna werden de wraakacties steeds bruter en grootschaliger. Toen op 30 januari 1943 in Bloemendaal een Duitse militair werd doodgeschoten, besloot SS-leider Hanns Albin Rauter onder meer om als vergeldingsmaatregel tien mannen uit 'Joodsch-communistische kringen' te laten executeren. Op dat moment was nog onbekend wie verantwoordelijkheid droeg voor de aanslag op de *Oberfeldwebel*. Drie joden en zeven communisten betaalden met hun leven, hoewel ze niets te maken hadden met de eliminatie. Het was voor zover bekend de eerste keer dat in Nederland een groep onschuldigen op zo'n wijze moest boeten voor een geslaagde liquidatie. Vooral na de zomer van 1944 liep het aantal executieslachtoffers snel op. Dat was mede een

gevolg van Hitlers *Niedermachungsbefehl* om in de bezette gebieden opgepakte 'terroristen' zonder vorm van proces te fusilleren.

Tussen 1940 en 1945 zijn in het kader van represaillemaatregelen meer dan zesduizend Nederlanders voor het vuurpeloton geplaatst of op een andere manier door de nationaalsocialistische bezettingsmacht om het leven gebracht, een veelvoud van het aantal personen dat de verschillende ondergrondse groepen doodden. Het is dan ook geen wonder dat de liquidaties door het verzet vaak leidden tot ambivalente gevoelens onder de burgerbevolking. Het waren namelijk nogal eens onschuldige omstanders die na een al dan niet succesvolle aanslag de klappen mochten opvangen. De gewapende overval op een Duitse militaire wagen in de bossen bij Putten is hiervan het beruchtste voorbeeld. De uitvoering van deze aanval door overwegend communistische leden van de Binnenlandse Strijdkrachten (BS), op 30 september 1944, was zo slecht opgezet dat de inzittenden van de belaagde auto konden terugschieten en vervolgens bijna allemaal ontsnapten. De Duitse wraak bestond onder meer uit het wegvoeren van 661 Puttense mannen. Op een enkeling na hadden ze niets met de mislukte schietpartij van doen. Ruim vijfhonderd van hen zouden de bevrijding niet meemaken.

Hans Blom, voormalig directeur van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD), noemde de eliminaties door de vaderlandse illegaliteit het laatste oorlogstaboe. Verzetsmensen kozen er volgens hem voor om na de oorlog weinig los te laten over het doden van 'foute' mensen. Ze konden dat vaak emotioneel niet aan en/of wilden de familie van het neergeschoten slachtoffer ontzien. Bij de (Landelijke) Knokploegen (LKP of KP) speelde verder mee dat er veel gelovigen deel van uitmaakten. Zij tilden extra zwaar aan het gebod 'Gij zult niet doden'. Door deze bijbelse waarde noodgedwongen los te laten voelden ze zich enorm op de proef gesteld. Nog in maart 1943 oordeelde het gereformeerde blad *Trouw* na een liquidatie dat 'het zwaard tot handhaving van het recht is toevertrouwd aan de overheid, niet aan particulieren'. Toen de illegale krant een jaar later veel mensenlevens te betreuren had sloeg de toon definitief om: 'Schieten zij, dan schieten wij ook, bij voorkeur iets eerder dan de man die 's vijands goed verdedigt.'

De christelijke schietploegen worstelden met de vraag hoe erg iemand een ander moest benadelen voordat hij/zij gedood mocht worden, en dan ook nog zonder de gebruikelijke vorm van proces. Jan Brasser, de Krommenieër commandant van de Raad van Verzet (RVV) en Gewestelijke Sabotage Afdeling (GSA), had daar minder last van. Hij verwoordde in de monografie *Witte Ko* zijn communistische stellingname als volgt: 'Ik wil in

ieder geval nog eens benadrukken dat wij voorstanders waren van de “harde actie”; gericht tegen onderdrukking, uitbuiting, tegen het fascisme van de Duitse bezetters. Wij waren van mening dat als je in een dergelijke situatie verkeerde je geen moment hoefde te aarzelen om keihard verzet te plegen. En dat mag, zo niet moet, even meedogenloos zijn als de onderdrukking door de bezetters.’

Het bleef in Brassers geval niet bij een naoorlogse rechtvaardiging. Toen begin december 1944 onder zijn leiding de spoorlijn bij Uitgeest werd opgeblazen, haalden de Duitsers drie *Todeskandidaten* uit de gevangenis aan de Amsterdamse Weteringschans, om ze vervolgens in Uitgeest te fusilleren. Ook staken ze enkele huizen in brand. Een van de deelnemers aan de vernieling van het spoor, Co van Tongeren, verkeerde in dubio: ‘Was het dit nu allemaal wel waard? Ik sprak hierover met Jan Brasser, die zei: “Ja Co, daar is het oorlog voor”.’

Brassers basishouding – oog om oog, tand om tand – werd in de progressieve hoek van het gewapend verzet vrij algemeen gedeeld. Er was nog een verschil in stellingname tussen de merendeels links georiënteerde RVV en de behoudender (L)KP. Bij de eerste groep leefde nog wel eens de wens dat er liquidaties moesten plaatsvinden als represaille voor de executie van verzetsdeelnemers. Dat was een gedachte waarin de leiding van de Knokploegen zich niet kon vinden. Wraak mocht niet de enige reden zijn om een tegenstander uit te schakelen. Verschillende groepen hadden dus verschillende normen. Zelfs binnen de BS, toch een overkoepeling van het gewapend verzet, bestond daarover geen overeenstemming. Soms werd het noodzakelijk geacht iemand te doden als er geen enkele andere uitweg was, soms was er sprake van een bestraffing, ressentiment of intimidatie.

Hoe overtuigd of vol twijfels men ook was over het eigen geweld, na de oorlog hield menig illegaal zijn mond. Zelfs in de eenentwintigste eeuw blijven bij de allerlaatsten die uit eigen ervaring kunnen vertellen over aanslagen meestal de lippen verzegeld. Op vragen naar het hoe en waarom volgt in de regel een ongemakkelijke stilte of een opmerking in de trant van ‘daar praat ik liever niet over’. Kenmerkend hiervoor is de beminnelijke oude dame, ooit actief in de Zaanse communistische ondergrondse. Uiterst fel reageerde ze op mijn vraag naar de onnatuurlijke dood van de Zaandamse verraadster Francisca de Munck-Siffels: ‘Dat weet ik niet en als ik het wel wist zou ik het niet zeggen!’ De enkeling die kennis droeg van de omstandigheden waaronder Knokploegleden besloten om de Wormerveerse mede-verzetsman Piet Zwart dood te schieten had achteraf spijt van zijn relatieve openhartigheid: ‘Ik heb liever dat u die informatie niet gebruikt.’ De

weinige resterende vertegenwoordigers van het voormalig verzet zouden namelijk wel eens negatief kunnen reageren.

De communistische verzetsman Gerrit Koeman zette lang na de oorlog zijn herinneringen over de periode 1940-1945 op papier, zeven volle pagina's. Maar over de eliminaties waarvan deze Zaanammer weet had kwamen de lezers weinig te weten. Koeman: 'Het bleek nodig om een aantal personen, die gevaarlijk waren voor de illegaliteit, te laten verdwijnen. Dit gebeurde dan door liquidatie. Hiervoor werden "kouwe" jongens aangetrokken. In de Zaanstreek zijn een aantal doodvonnissen voltrokken. Ik ga daar verder niet op in, omdat ik van deze zaken op de hoogte ben en het voor de event. nabestaanden niet leuk is dit nog eens te moeten horen.' Daarbij bleef het.

In *Witte Ko* passeren tientallen voorbeelden van al dan niet geslaagde acties de revue. Maar op het moment dat logischerwijs enkele liquidaties aan bod konden komen waarover Jan Brasser meer wist, verzuchtte de verzetsprominent tegen zijn *ghostwriter*: 'We moeten er maar mee stoppen.' In Judith Koelemeijers bestseller *Hemelvaart* (2013) is de hoofdrol voor Annette Sierhuis. In het boek komt terloops haar Wormerveerse grootvader voorbij. Deze 'drukdoenerige vader, die bakker was en graag de grapjas uithing, misschien ook om zijn nervositeit te maskeren' had volgens de schrijfster onder leiding van Brasser mensen moeten doodschieten. 'Maar daar sprak hij nooit over.' Zoals zovelen dus.

In 2005 vertelde NIOD-onderzoeker David Barnouw dat het Nederlandse verzet tussen 1940 en 1945 enkele honderden liquidaties uitvoerde. In *Recht op wraak* (2009) hielden Jack Kooistra en Albert Oosthoek het op 'minstens vijfhonderd mensen', van wie er in hun boek zo'n zeventig procent worden genoemd. Kooistra stelde dat aantal drie jaar later bij naar ruim zeshonderd doden. Kijkend naar de in *Recht op wraak* vermelde personen die in de Zaanstreek om het leven werden gebracht kan zelfs dit laatste getal conservatief worden genoemd. Onder de ongeveer 350 door Kooistra en Oosthoek vermelde geëlimineerden bevinden zich acht personen die op Zaanse grondgebied of onder auspiciën van de Zaanse illegaliteit zijn neergeschoten. In werkelijkheid waren dit er ongeveer drie keer zoveel. Het toont eens te meer aan dat de Zaanse guerrillabeweging grootschaliger, feller en in sommige opzichten eigengereider was dan hun collega's in de meeste andere Nederlandse regio's. In de herfst van 1944 veranderde de Zaanstreek in een wildwestgebied.

De mannen en de enkele vrouw die stierven door illegaal vuurwapengebruik vielen bijna allemaal gedurende de laatste negen oorlogsmaanden. Soms sloeg de overmoed toe en verloren de partizanen de

mogelijke consequenties uit het oog. Twee voorbeelden illustreren de risico's die sommigen bereid waren te nemen. De NSB zal het zich niet hebben gerealiseerd, maar in die finale oorlogsfase ontsnapten ze minimaal twee keer aan grootschalig geweld. De eerste keer was toen de verzetsstrijder Anton Koeman in januari 1945 werd opgepakt en vastgezet in het Landwachtgebouw aan de Zaanse Gedympde Gracht. Zijn kompanen maakten zich op om hem te bevrijden. De RVV/BS-commandant Jan Jongh ontwikkelde tegelijkertijd plannen om het pand van de Landwachters 'te willen laten overvallen en uitroken' indien de bevrijdingsactie zou mislopen. In een briefje aan zijn leidinggevende informeerde hij naar diens gedachten over de gewenste wraakactie. 'Had dit met het oog op represailles juist geweest? Had ik dit kunnen verantwoorden?', schreef Jongh op 24 januari 1945. Het lukte overigens om Koeman ongeschonden uit vijandelijke handen te krijgen; de riskante overval in het hart van de stad bleef uit.

Een tweede voorbeeld is te vinden in een tekst van Johannes Gerardus van der Meij. Deze wachtmeester bij de politie schreef in 1946 hoe hij door zijn collega Robert Pel werd gevraagd om samen het NSB-kringhuis in de Zaanse Stationsstraat te beroven en de daar bewaarde wapens weg te halen. 'Twee bewakers-Landwachters moesten daarbij worden neergelegd. Ondergetekende stemde hierin toe, doch doordat de wapens naar Amsterdam werden overgebracht, ging deze overval niet door.' Zowel de uitrookactie bij de Landwacht als de gewelddadige wapenroof zou ongetwijfeld hebben geleid tot grootschalige Duitse represaillemaatregelen.

Dat het er in de Zaanstreek soms chaotisch aan toe ging is opvallend, omdat op 5 september 1944 in opdracht van de uitgeweken Nederlandse regering de Binnenlandse Strijdkrachten waren opgericht. Het was een poging om de belangrijkste gewapende groepen in Nederland (Raad van Verzet, Landelijke Knokploegen en Ordedienst) onder één bevel te brengen en te structureren. De nieuwe verhoudingen werden schriftelijk vastgelegd, soms tot op regionaal en lokaal niveau. In een bewaard gebleven notitie van 11 september 1944 staat dat 'na onderling overleg tussen commandant OD [Johan Wastenecker] en RV [Raad van Verzet] "Zaanstreek" als volgt is besloten (...): De OD wordt volledig op de hoogte gehouden van de verzetsacties.' In ruil zou de RVV 'alle medewerking ontvangen' van de Ordedienst.

In de Zaanstreek verliep de samenwerking tussen de drie gewapende organisaties desondanks met veel strubbelingen en eigenrichting. De plaatselijke KP- en RVV-groepen vonden de Ordedienst te afwachtend en voornamelijk op de naoorlogse periode gericht. In dat laatste hadden ze gelijk, blijkt onder meer uit de woorden van de Wormerveerse OD-commandant

Jan Aten: 'De OD had tot taak na de oorlog tegen relletjes en andere moeilijkheden op te treden. Het was niet de bedoeling dat wij in de werkzaamheden van de sabotageploeg zouden treden. De mensen die ik verzameld had, hebben wel eens gevraagd of er niets te doen was, maar zij moesten gewoon wachten op het eind van de oorlog.'

Dat veel leidinggevende BS-functies bij leden van de Ordedienst belandden, die soms ook nog eens van buiten de regio kwamen, zette eveneens kwaad bloed, vooral bij de progressieve Raad van Verzet. Johan Wastenecker, bevelhebber van het BS-gewest 11 (waarbinnen de Zaanstreek een hoofdrol had), was zo'n import-OD'er. Hetzelfde gold voor de Aerdenhoutse reserveritmeester Johann van Marle, die de regionale BS-commandant werd. 'Het was in het begin zeer ongemakkelijk de verhoudingen te peilen. Er lagen tal van moeilijkheden, ook op persoonlijk terrein', zou Van Marle na de oorlog verklaren.

Omgekeerd evenredig waren er met name communistische verzetsmensen die verbitterd terugkeken op de BS-tijd. Zij zagen tot hun ergernis hoe veelal conservatieve en kapitaalkrachtige mannen de touwtjes in handen namen. De Wormerveerse schilder Henk de Wit bijvoorbeeld was van mening was dat 'de groten zich dekten'. Deze sabotageleider behoorde tot de mensen die na de oorlog zwegen over hun daden (waaronder het liquideren van een foute politiemann), omdat er volgens hem 'heel veel lelijks' was gebeurd. 'Schrijven over de illegaliteit in de Zaanstreek... Een gevaarlijk klussie. Daar kom je niet uit. Er zijn zoveel intriges te ontwarren', stelde hij vast.

Maar ook in een rapport van de provinciale Knokploeg heette het dat de vorming van de BS 'natuurlijk uitliep op een strijd om de macht.' Verbitterd schreef de anonieme auteur in 1946: 'In elk gewest en in elk district was het zo dat de OD, 4 jaar lang in passiviteit geleefd hebbende, nu plotseling naar voren trad om met verbijsterende gewichtigheid (waarbij titels en zeer bijzondere, zeer geheime opdrachten dikwijls een grote rol speelden) de plaatsen te hernemen welke 4 jaar geleden ter beschikking waren gesteld.'

Het duurde tot begin 1945 voor de onderlinge verhoudingen in en rond de Zaanstreek wat verbeterden. Om de situatie in gewest 11 werkbaar te houden stond de top van de Binnenlandse Strijdkrachten in Noord-Holland toen toe dat hier een relatief onafhankelijke Gewestelijke Sabotage Afdeling werd gevormd. RVV- en KP-strijders kregen daarin een plaats. In de woorden van Jan Brasser: 'Die BS waren er helemaal op gericht om verzetsgroepen in te kapselen, maar men had niet om mij heen gekund en zo was ik commandant van de GSA geworden.' Deze groep kwam onder de directe

verantwoordelijkheid van Johan Wastenecker, waardoor er een korte bevelslijn ontstond. De dankzij materiaaldruppelingen steeds beter bewapende gevechtseenheden hielden zich fanatiek bezig met obstructie, overvallen en liquidaties. Bijna elke dag trokken er groepjes op uit om spoorlijnen op te blazen, kraaienpoten te strooien of boten tot zinken te brengen. Ze roofden voedsel en bonnen. En ze pleegden aanslagen op personen. Steeds sneller en steeds meer.

Arend Kat (*nom de guerre* Henk Pol), veertig jaar eerder leider van een Zaanse KP- en een RVV-ploeg, keek in 1985 terug op het laatste oorlogsjaar. Hij was toen net weer in Zaandam, na een tijdje in Wormer te hebben geopereerd. Kat: 'Ik kwam hier en het was meteen raak. Gelijk een eliminatie. Blonde Joop [Jan Jongh] zei tegen me dat er in Zaandam eliminaties op het programma stonden die maar niet werden uitgevoerd. Hij wilde dat ik daar een eind aan maakte. We waren, denk ik, twee maanden verder toen we te horen kregen dat het afgelopen moest zijn. Het ging te hard. De een na de andere werd geliquideerd. Als represaille werden ook te veel gijzelaars doodgeschoten. Dat was niet leuk meer.'

Kort na de bevrijding verscheen er een verslag over het ontstaan en de werkzaamheden van gewest 11. Het leest als de biografie van een goed afgestelde en over het algemeen soepel functionerende legermacht. De uitleg over de afgehandelde eliminaties is summier: 'Er waren speciale speurders, die achter SD-agenten en provocateurs aanzaten. Zodra er voldoende bewijzen of aanwijzingen waren dat de verdachte gevaar opleverde, werd deze zo mogelijk ontvoerd, uitvoerig verhoord en dan doodgeschoten. Indien een ontvoering niet mogelijk was, werd de verdachte op straat doodgeschoten; daar hierop echter meestal represailles volgden, moest dit als het enigszins kon worden vermeden.' De praktijk was meestal anders. Ontvoeringen en een daarop volgend verhoor waren in Noord-Holland eerder uitzondering dan regel. De meeste aanslagen vonden wel degelijk op straat plaats.

Dat er door de inzet van met name KP en RVV in de Zaanstreek ruim twintig vijandelijke doden vielen – bijna allemaal in Zaandam en Wormer/Wormerveer – is opzienbarend. Niet alleen omdat er vóór september 1944 nauwelijks eliminaties plaatsvonden, maar ook omdat dit aantal in vergelijking met de rest van Nederland bovengemiddeld is. Tel daarbij op de mislukte aanslagen en de talloze 'landverraders' die als waarschuwing een dreigbrief of waarschuwingsschot ontvingen en het is duidelijk dat de Zaanstreek gedurende en kort na de Hongerwinter een jungle was. (Een beetje onderscheid werd er overigens nog wel gemaakt. Toen 'zwarte slachters' in november 1944 ondanks een BS-dreigbrief doorgingen met hun niet-legale werk volgde er een tweede schriftelijke bedreiging, dit keer